

THEODORUS GAZA

NOTITIA

(Ex Aflatio De Theodoris, ap. Museum Bibl. Nov. PP., tom. V.)

Theodorus Gaza, urbe Macedoniæ Thessalonica oriundus, instaurato Ferrariæ litterarum gymnasio primus studiis prefectus et moderator creatus, litteras Græcas publice professus est. Multa ipse de suo scripsit, multa vertit e Græco in Latinum, et e Latino in Græcum. Scripsit de suo Græce *Institutionis grammaticæ* libros quatuor, diversis locis impressos, Venetiis apud Aldum, Basileæ apud Curionem, Parisiis apud Wechelium; et plerumque cum versione Latina. Postremo Basileæ apud Nicolaum Brisingerum anno Domini 1540. Quantus Robertellus fecerit in rebus grammaticis disponendis artificium Gazæ, nudi-
us ex ipso in expositionibus libri Aristotelis de poetica: *Hinc Theodorus Gaza, vir doctissimus, qui summo ingenio methodum illam conscripsit, ait sub initium libri quartæ: λοιπόν δὲ περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν, etc. Hæc ego volui Gazæ verba apponere, quia tanto artificio videntur esse prolata, ut agnoscas emendatissimi illius hominis miram quendam industriam in discernenda methodo hac et distinguenda: sicuti solet in reliquis artibus et scientiis Aristoteles, cum opus est: tantique micheracle facio Gazam in hoc præsertim quarto libro, ut nulli veterum postponendum putem.* Theodori Gazæ grammaticam aliam ab excusa habet Joannes Sambucus. (Gesnerus.)

De mensibus Atticis, liber Græcus impressus Basileæ apud Robertum Winter cum Latina versione Johannis Perelli, et nunc denuo in Uranologio Dionysii Petavii, Luteciæ apud Sebastianum Cramoysinum, 1630, in fol.

Ἀντιρρητικὴν. Εἰρηται Βησσαρίωνι τῷ πατριάρχῃ ἐν τοῖς ὑπὲρ Πλάτωνος λόγοις, ὡς ἐλπίζετε μὲν ἀλλὰ τε τῶν σπουδαιοτέρων θεωρημάτων ἐντετύξεσθαι ἐν τῇ τοῦ ἀντιλέγοντος Πλάτωνι βιβλίῳ· καὶ περὶ εἰδῶν, εἰ ἓν ἢ χωριστὰ, εἰ πάντα ἀχώριστα, καὶ εἰ χωριστὰ, πότερον καθ' αὐτὰ ὑφειστώτα, ἢ κεῖμενα ἐν ἐπινοίαις. *Orationem antirrheticam. Dicta fuit Bessarioni patriarchæ in iis quæ ille dixit in libris pro Platone, quod speraverat quidem alia majoris studii theoremata invenire in libro illius, qui Platoni contradicebat. Et de speciebus, utrum aliquæ separabiles sint, an omnes inseparabiles: et si separabiles, utrum per se subsistant, an vero sola cogitatione discernantur.* In quibus etiam habes argumentum orationis. P. Ὡς ἐλπίζετε μὲν ἄλλων τε τῶν.

Περὶ ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου. *De voluntario et involuntario.* P. Περὶ δὲ ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου ἀπορήσειεν ἂν τις εἰς τὰ καθέκαστα.

Ὅτι ἡ φύσις οὐ βουλεύεται. *Quod natura consilio res non gerit* (1).

Περὶ ἀρχαιολογίας τῶν Τούρκων. *De origine et antiquitate Turcarum, ad Franciscum Philicphum,* P. Περὶ Τούρκων τίνες ποτ' ἂν εἶεν, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ὀρμηθέντες (2).

Epistolas varias. I. Fratribus Demetrio et Georgio. P. Διανοουμένῳ μοι ἐπιστεῖλαι ὑμῶν. II. Demetrio Sguropulo. P. Δεινὰ πάλιν ἀγγέλλεις, εἴπερ οὐδέν. Hæc epistola legitur quoque in bibliotheca regia Parisiis. III. Andronico Callisti. P. Ὅτι οὐ συναποδημήσαις τοῖς ἄλλοις σύ γε. IV. Eidem. P. Ἄπεκρινάμην πρὸς τὸν δεσπότην περὶ ὧν γέγραφας. V. Bessarioni cardinali. P. Ἦδη τὴν ἱεράν σου κεφαλὴν ἐν Κελτοῖς εἶναι. VI. Eidem. P. Ἐκ τῶν πρὸς τοὺς δεσπότης ἀπεσταλμένων. VII. Eidem. P. Εὐχόμεαι ἀγαθὰ πυθέσθαι περὶ σοῦ. VIII. Alexio. P. Ἡ τῷ δεσπότη συμβῆσα νόσος. IX. Eidem. P. Χυθὲς κατὰ τύχην εἶδον τὸν λικαντιάτον. X. Philicpho. P. Οὐ πάντ' ἔοικεν ἀσθενεῖ τὸ γῆρας. XI. Alexio. P. Ἀρτιόμαθα εἰς Βιτερόβιον, καὶ τὰ ἀτοφυῆ θερμὰ ὕδατα. XII. Eidem. P. Ἐπέσταλκά σοι μὲνὸς Φεβρουαρίου λήγοντος. XIII. Eidem. P. Δὲ ἀπέστειλα, τὰ μὲν πρῶτα. XIV. Eidem. P. Ἐχομίσθη μοι ἡ ἐπιστολή, τῇ ἐπτακαίδεκάτῃ.

Index regius Sancti Laurentii notat: *Theodori Gazæ Temmuchia: de anima, de voluntario et involuntario, definitiones et defensiones contra Plethonem.*

Scripsit præterea carmina, ideoque inter poetâs sui temporis recenset cum Gyraldus dialogo I. Audienda sunt, quæ Ludovicus Garbo in quadam de artibus liberalibus oratione ad Leonellum Estensem

(1) Hinc videntur corrigenda quæ ambigue de hoc Gazæ opusculo dicuntur apud Fabricium ed. nov. T. X. p. 594 et 595. A. M.

(2) Edidit ipse Aflatius Gr. et Lat. in *Symmetis*, libro posteriori, p. 582 seqq. A. M.

Ferrariæ principem scribit inter cætera : *Dicam equidem quanto dignus Theodorus honore, quæ non plusquam dimidium animæ meæ semper diligam, cujus versiculos, quos de musis tuis elegantissime edidit, in sacrario illo pulcherrimo incidi jubeas, etiam atque etiam rogo et obsecro. Quid enim gravius Callimachus? quid suavius Propertius? quid pulchrius Tibullus dicere unquam potuisset? Nam et nomen et officium musarum concinne exprimunt, et earum laudem ad picturam alludentes breviter concinunt. Nobile hominis ingenium, tantum philosophum in hujusmodi deliciis præstare!*

Ex Græco ab eo in Latinum sermonem versa sunt : *Æliani de instruendis aciebus liber*, Colonizæ cum aliis quibusdam, et Venetiis in 4. *Dionysii Halicarnassæi de compositione orationis. Theophrasti de historia, et causis plantarum lib. XV. Aristotelis de historia animalium libri IX. De partibus animalium, et earum causis libri IV. De generatione animalium libri V. Problematum sectiones XXXI.* Quæ omnia cum cæteris Aristotelis operibus Latinitate donatis sæpius impressa sunt. *Alexandri problematum libros II* excudit Basileæ Græcander anno 1537 cum *Problematis Aristotelis ab eodem versis.* De hac versione Theodori Franciscus Patricius *Discuss. peripatetic. lib. II* : *Leonardum Brunum secutus Theodorus Gaza circa annum 1453, Aristotelis libros omnes De animalibus, et Problemata; nec non Theophrasti libros De plantis, et Alexandri problemata Latina fecit. Quem secuti sunt in eo munere tres alii doctissimi Græci, Georgius Trapezuntius, Bessarion, et Joannes Argypopolus, qui varios Aristotelis libros Latinitate donarunt. Petrus Pontanius in epistola ad lectorem, quam præfixit Michaelis Apostolli paræmisis, inter alios Græcos qui cum Bessarione in Italiam venerant, recensens Theodorum Gazam, scribit: Aristoteles vero Theodorus Gaza, Joannes Argyropolus, et Georgius Trapezuntius rhetor, brevi omnes Latine scribendo sic exercitavit, ut et Gazam Romani sermonis pomerium in animalium Aristotelis historia sic protulerit, ut quem illi comparem vix habeam, præferam vero neminem. Nec alienus est ab hac mente Franciscus Floridus Lect. succisinarum lib. IV, cap. 12, qui in Græcis auctoribus Latine reddendis Theodori præstantiam inter summos illius ordinis proceres collocat, licet in levissimis vocibus lapsus, maximas quandoque de laus caprina rixas lingue Græcæ imperitis reliquerit.*

In interpretationibus Gaze Problematum Aristotelis, et libelli Ciceronis De senectute, invenit Angelus Politianus nevos quosdam, quos sua interpretatione abstergeret, *Miscellan. cap. 90 et 91.* Et insuper criminatur Theodorum, quod dissimulaverit, per quem maximo profecerit, habueritque pene contempti et ludibrio, cujus potissimum laboribus insidiabatur. Cui plane respondere poterat Theodorus, se hominem esse: non mirum ergo, si in aliquibus erraverit, qui in tot aliis mentem auctoris expressit: et aliud esse unum aut alium locum auctoris, aliud totum opus excutere, et examinare: stomachicæque se tam parum sano judicio Politiani, qui sua vel Græca vel Latina cum Trapezuntii conferat, quem vincere nullum negotium fuit, etiamsi multum sibi placeat in eo opere Trapezuntius, et plane insolescat, qui credit se eos libros non minus elegantius emendatosque dare, quam apud Græcos habeantur. Itaque aureum illud eloquentiæ flumen Aristotelis Politiano valuit, ut cum eo quæ Trapezuntii sunt, exæquantur? Poterat tutius hæc silentio dissimulare, quam palam afferendo, risu a legentibus explodi. Quid si cum Maussaco in prolegomenis ad Aristotelis historiam De animalibus diceret, ante Theodorum Gazam, neminem historiam hanc de animalibus vertisse, præter veterem illum interpretem ignotum, qui philosophi opera verbo ad verbum Latine reddidit? Quidam Boethio antiquam illam versionem tribuunt, sed falso, ut opinor: nam verbo tenus transtulit textum Philosophi, quisquis ille fuerit, qui primum operi admovit mantum. At quæ hodie habemus a Boethio, *ὁ κατὰ τὸν δόξαν*, sed eleganter versa sunt.

Nec minor Theodoro lis fuit cum Julio Scaligero, qui non tantum historiam de animalibus Aristotelis, sed historiam et De causis plantarum Theophrasti nova interpretatione et commentariis adornavit, in quibus ob non intellectam linguam Græcam, neque Latinam, et non probe redditam sententiam, sæpissime et acriter Theodorus vapulat, sic ut videatur labor ille assumptus a Scaligero non alia de causa quam ut, dejecto Theodoro, palmam sibi in Græcis atque Latinis gloriæ adipisceretur. Uno tamen verbo sciendum est, non esse minora, quæ in Scaligeri interpretatione et commentariis docti notant, his quæ in Theodoro Scaliger notaverat: imo eundem non intelligentia tantum verborum, sed in eorum sententia etiam Latine exprimendis sæpissime labi. Peracere item est de interpretatione librorum Theophrasti, quam molitus est Gaza, Joannis Crispini judicium: *Cæterum quod maxime erat optandum, eloquentissimo viro doctissimus obtigit interpretes, Scaliger ille nimirum Latine et propriis explicans, quæ Theophrastus Græcæ quondam tradiderat. Hoc quidem permulti conati sunt perficere, inter quos Theodorus Gaza, vir eruditissimus et suæ, id est Græcæ, lingue peritissimus, cujus sane laudandus est conatus, sed tamen hactenus ut agnoscamus illum sive Græci, aut Latini sermonis non ita distincta cognitione, sive rei, quod verisimilius est, ignoratione, infinitis propemodum in locis fuisse hallucinatum, ut Julio Scaligero apponam et emendatore opus habuerit. Quidquid sit de hallucinationibus Gaze, ante Crispino eruditissimus est, itaque lingue Græcæ peritissimus, qui Græci sermonis distinctionem nullam habet, et rerum ignorantia, infinitis propemodum in locis hallucinatur? Scaligero, quo viro! apud Crispinum asserente, innumeris prope suorum commentariorum in Theophrastum locis, Theodorum imitatum suorum popularium negligentiam, ambiguis verbis uti, nimis rerum quas tractat ordinem pervertere, et pessime et venialiter transferre, de suoque addere contra fidem interpretum, quæ est ut ipse explicet non quid ipse*

sentiat, sed quid auctor quem suscipit interpretandum. Neque enim simile hoc est negotium, atque id quod de Sophocle atque Euripide circumfertur: horum alter personas quales fuissent, alter quales esse debuissent sese effingere professus est. At Latinus qui Græca ignorarit, si ei auctoritate Theophrasti utendum sit, falso semper imponit aliquid illi ex Theodoro, quod ipse de suo nunquam promiserit. Et præterea pingit orationem suam variis modis. Multa ex Theophrasto subicit: neque ex officio paraphrasticæ quod sæpe proficitur, interpretatur: verborum flexu, et verbis alterationem significantibus pro iis, quæ habitum significant sæpe abutitur, antecedens genus pro specie consequenti ponit: trita verba defugit, vitioque sibi peculiari perplexissime docet, Latinitatem non sustinet. Et quid non? Hic, inquam, Theodorus, qui juxta cum ignarissimis nescit, et eruditissimus et sapientissimus reputabitur Crispino? Error eruditionem pellit, ignorantiam sapientiam. Nisi id quoque cum tot aliis innocenti appiagatur, illum non ex ignorantia sed malitia decersasse. Sed quis id erudet? Sed pellamus a Theodoro æmulum Scaligerum, quod possumus; et quam honorifice de Theodoro locuti sint Theodori viri alias probi, et omni scientiarum genere instructissimi, audiamus. Nicolaus Secundinus in epistola ad Andronicum Callisti: *Ἡχθέσθην μὲν οὖν Θεοδώρῳ προπηλακίζομένῳ, καὶ κακῶς οὐ ξὺν δίκῃ ἀκούοντι, ταῖς δὲ γε σαῖς ὑπὲρ αὐτοῦ κατα πόδα; ἐνταυτηχῶς ἀντιλήψουσιν, ἥσθην καὶ ἥσθην διαφερόντως, πολλῶν γε ἔνεκα Θεόδωρον γὰρ ἔγωγε πάνυ φιλῶ, καὶ περὶ πλείστου τὸν ἄνδρα ποιῶμαι· ἄγαμαί τε οὐ μόνον αὐτοῦ τοὺς λόγους, καὶ τὴν, περὶ πᾶσαν ἐπιστήμην, σπουδὴν καὶ ἀκρίβειαν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸ ἦθος, τὴν ἀρετὴν, τὴν σεμνὸν, τὴν σώφρον ἐν βίῳ καὶ κόσμῳ, τὸ γε περὶ πάνθ' ὁμοῦ τὰ καλὰ εὐφυῆς, καὶ λίαν ἐπιβολῶν, ὡς εἰ τις παιδείας ἔνεκα παντοδαπῆς, καὶ τῆς περὶ τὸ ἦθος χρηστότητος τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων τὰ πρῶτα τὸν ἄνδρα λέγοι, μὴ ἂν ἀμαρτῆσαι τῆς ἀληθείας. Graviter itaque tulli, quod Theodorus probris atque ignominia afficiatur, maleque præter fas omne audiat. Verum cum tuas pro illo responsiones ad verbum perlegissem, gaudio affectus sum, eoque maximo, multas ob causas. Namque ego Theodorum insigniter amo, et maximi facio, admirorque non tantum illius sermones, et circa omne doctrinarum genus etudium ac diligentiam, sed magis mores, virtutem, gravitatem, vitæ quoque castimoniam et decorem, nec non circa bonæ omnia simul aptitudinem et solertiam, adeo ut si quis eum propter omnimodam eruditionem, et morum probitatem Græcis, qui huc ætate vivunt, anteponat et præferat, a veritate non aberraverit. Et cardinalis Bessarion in epistola ad eundem Theodorum, quæ ex interpretationibus Theophrasti et Aristotelis commoda rei literariæ proventura sibi promiserit, ingenue confessus est. Verba elegantissima exscribantur. Σὺ δὲ τὰ περὶ φυτῶν Θεοφράστου, καὶ τὰ Ἀριστοτέλους ἐρμήνευσας Προβλήματα, et cætera quæ jam edidimus supra. Vide col. 685, inter Bessarionis epistolas.*

Liceat mihi hic obiter iniquam ac perpetuo comitantem literatos homines afflictam ac miseram conditionem deplorare. Theodorus Gaza, qui viri tot studiorum laboribus apud Græcos et Latinos emeritus, tot voluminibus compositis clarus et conspicuus, summo Pontifici notus, purpuratis Patribus charus, in Italia studiorum altrice, spectantibus principibus viris et laudantibus, ita eget, ut nec sibi unde vivat domi sit; et ne ad mendicitatem se detruderet, animum a studiis abstrahere, et alieni agelli glebas colere cogitur. Non crederem ipse hercle, nisi idemmet Theodorus miseretur, et suam hanc egestatem exponeret in epistola ad Dometrium Sguropulium: *Παράδειγμα δ' ἴσως ἂν εἴη τὸ φυτόν καὶ τὸ ἡμέτερον· ἡμεῖς γὰρ ἀποροῦντές ποτε τρόπου παντὸς εἰς τὸν βίον ἑτέρου, λαθόντες χωρίον ἐγεωργοῦμεν· καὶ ταύτῃ τὰ ἐπιτήδεια πορίζομενοι, οὐδὲν γέγοναμεν φορτικοί τε καὶ ἐπαχθεῖς αἰτοῦντες· σοὶ μὲντοι γε οὐδεμία ἀνάγκη γεωργεῖν· ἐμοὶ μὲν γὰρ ὁ τότε πόλεμος ἐπέκλειε τὴν εἰς τὰς πόλεις ὁδόν· σὺ δ' ἐν Φλωρεντίᾳ εἶ, πόλει ποριστικωτάτῃ ἐκάστῃ, ἅπερ ἂν ἐπιτηδεύειν προέλῃται. Exemplar fuerint fortasse non malum res nostræ. Nobis enim cum prorsus non suppeterent vitæ necessaria, nostram in alieno agro colendo operam collocavimus; sicque necessaria comparantes, nemini sumus queritando neque molesti neque odiosi. Nulla vero cogit necessitas te agros colere. Mihi enimvero bellum quod tum gerebatur, ad urbes aditum intercludebat. Tu vero Florentiæ immoraris in urbe fructuosissima, et perquam commoda omnibus quæ animum ad aliquod exercitium applicuerint. Et in epistola ad Andronicum Callisti: Σὺ δὲ πένητι ὄντι ἀπορίαν τῶν τοιούτων ὑπάρχειν ἀνάγκη, οἶδόν τι κάμολ συμβαίνει νοσοῦντι· καὶ τοὶ οἱ δεσπόται ἡμῶν διαταττόμενοι ἡμῖν τὰ ἐπιτήδεια, τὰναγκαῖα μόνον τῷ ὑγιαίνοντι ὀρίζουσι, νόσου δὲ καὶ συμπτωμάτων τοιούτων προμήθειαν ἡμῖν οὐδεμίαν ποιοῦνται, ὡς ἄρα ἐκ δρυὸς ἢ πέτρας, ἀλλὰ μὴ ἐξ ἀνθρώπων γεγενημένοις. Tibi vero, cum pauper sis, necesse est ut rerum hujusmodi inopia premaris; quod mihi quoque male habenti contingit. Domini siquidem nostri nobis necessaria suppeditantes, necessaria saluummodo sano ministrant; ægritudinis vero et similium accidentium nullam curam suscipiunt, ac si nos ex quercu vel saxo, et non ex hominibus, prognati essemus. O manus principum pumice ipso aridiores! o divitias luculentas egestate ipsa avariiores! Sed ad scripta Theodori.*

Præter interpretationem suam, divisionem quoque librorum Theodorus de suo attulit. Franciscus Patricius Discussionum peripateticarum libro XI: *Inter eos, qui aristotelicos libros ex Græco Latinos fecere, Theodorus Gaza suo quodam modo ab Averroico differente, libros in capita secuit, quod item et Argyropulium et Bessarionem, et alios existimo fecisse: ut variis modis Aristotelis libri pro cujusque arbitrio sint divisi, cum ipse integros atque continuatos scripserit, quales ab Aldo ejusque heredibus bis, Basilicæ autem semel*

expressi fuerunt. Maussacus dicto loco : Theodorus Gaza post Averroem modo suo Aristotelis textum vertendo, in capita secuit, et post eum multi alii interpretes, ut Argyropolus, Bessarion, alique pro libidine quisque. Nam Aristotelis libri, ante interpretes, uno tenore legebantur, nec erant distincti aut in capita, aut in summas, aut in alias sectiones, quas interpretes primi induxere. Unde fit ut antiquæ editiones operum Aristotelis Aldi, sine sectionibus et divisionibus ullis videantur : non enim secuerat philosophus libros suos, sed oratione continua scripserat, ut et Plinius. Quidquid sit de Aristotele, de Plinio plane falsum est, namque ille totum Historiæ suæ librum primum in eo consumpsit ; et ad Vespasianum præfatus fuerat : quia occupationibus tuis publico bono parcendum erat, quid singulis contineatur libris, hæc epistolæ subiunxi, summaque cura, ne perlegendos eos haberes, operam dedi. Tu per hoc, et aliis præstabis ne perlegant. Sed ut quisque desideraverit aliquid, in tantum querat, et sciat quo loco inveniat.

Ex libris De animalibus unum exemit, et ordinem aliorum immutavit. Ipse in sua præfatione : Sed quanquam libris novem interpretatio hæc Historiarum consumatur, tamen qui novus in exemplari Græco continetur, hunc ego septimum collocavi, nec temere factum existimo. Agitur enim in eo de hominis generatione, quam rem Aristoteles continuè a generatione animalium pollicetur explicaturum. Itaque cum quinto et sexto cæterorum animalium generationem exposuisset, nulli dubium esse debet, quin ille septimum hunc collocavit. Sed Apollonius Teius, de quo Strabo plura, ut alia permulta in exscribendis Aristotelis libris depravavit, sic permutasse videtur, existimans ultimum esse totius Historiæ collocandum, quoniam cum Aristoteles agere de generatione inciperet, ultimo loco de homine dicturum pollicitus est. Et sunt etiam exemplaria tum Græca tum etiam Latina, quæ habent fragmentum quoddam historiæ additum : sed id causas quasdam materiales agentesque generationis humanæ exponit, non historiam complectitur. Itaque non inter historiæ libros hoc ego ponendum duxi. Sed si collocandum uspiam est, libris de generatione, meo quidem iudicio, conjungendum.

Veritit item homilias quinque Joannis Chrysostomi de incomprehensibili Dei natura, impressas cum cæteris Chrysostomi Latinis operibus. Scribit autem Theodorus in præfatione super has homilias, etiam Mauriti imperatoris libros De re militari vertisse. Paschalis Gallus et Joannes Schenchius scribant videntur esse an Theodorus Gaza vertorit Aphorismos Hippocratis.

Ex Latino vero in Græcum sermonem transtulit Ciceronis De senectute librum, et Somnium Scipionis, quæ aliquoties jam sunt excusa. Item Joannis Michaelis Savonarolæ Patavini De physiognomonia librum, una cum libro De balneis, Joannes Georgius Schenchius in Biblioth. medica. Epistolam ad Lontulum primam Ciceronis, ut refert Andreas Schottus Tullian. quæst. lib. iv, cap. 12, quævis id non certo affirmet. Quomodo item a Theodoro Gaza, sive quo alio, Nicolai V Romani pontificis epistolam ad Constantinum ultimum Græcorum imperatorem. Græce Latineque hanc edidit Arcudius inter opuscula aurea Romæ 1630.

Inter Theodorum et Gemistum similitates fuisse, et variis se scriptis, dicta referendo, nec sine convitio proscidisse, cum nos in tractatu de mensura temporum antiquorum fuisse probavimus, tum scripta eorum apertissime reboant. Hinc factum est ut alii Græci ea ipsa ætate, licet minorum gentium dii, in varias scissi partes, alius Gemistum, alius Theodorum, vulgatis scriptationibus oppugnaverint vel defenderint. Theodorum insectatus est Michael Apostollus, Gemistum defensans. Michaellem Andronicus Callisti, Theodori causam suscipiens, oppugnavit. Ut sese in hac defensione gesserit Andronicus late explicat Nicolaus Secundinus in epistola ad eundem Andronicum (1). Verum ego iniquissime Masis ipsis injuriam facerem, si prudentissimam atque ingenuissimam cardinalis Bessarionis de hoc negotio epistolam ad Michaellem Apostollum, rarum scriptoribus documentum, ex meis cimeliis hic primum non promerem. Ea autem est : Βησσαρίων καρδινάλις Μεγαλήρ τῷ Ἀποστόλῃ χαίρειν. Ἀφίκετο ὡς ἡμᾶς βραδύτερον μὲν, etc. Vide supra col. 687.

(1) Exstat supra, col. 691. Edit. Patr.

NOTITIA ALTERA.

(Boernerus, de hominibus Græcis Græcarum litterarum in Italia instauratoribus. Lipsiæ 1780.)

Theodorus Gaza, Thessalonicensis, Græcarum litterarum in Italia instauratorum, communi fere consensu, doctissimus, victricibus armis Græciam pervastante Amirate, in Italiam venit (1), eo speciatim, quantum conjectura assequi possumus, tempore, quo Barbarus natalem Theodori urbem non Macedoniæ solum, sed etiam totius Græciæ lumen expugnavit ; id quod sæculi quinti decimi tricesimo accidit anno (2). In Italiam ubi Gaza pervenit et exquisita Latine loquendi scientia ad excitandum Græcarum

(1) Jovius in *Elogiis* pag. 48.

(2) De Thessalonicensi hoc ex idio narrationem

composuit, qui patriæ calamitati adfuit, Joannes Anagnosta. Narrationem illam, addita ejusdem mo-

litterarum decus, valde sibi opus esse vidit, protinus ad Victorinum Feltrensem accessit, a quo eruditus, brevi postea sermonis Latini excelluit peritia, ut, sive Græca Latine, sive Latina Græco redderet, omnes cum admirarentur (3). Doctrina sua Theodorus Ferrariam cum maxime illustravit (4), qua in urbe renovati gymnasii primus teste Lil. Greg. Gyraldo (5), constitutus rector, Græcas litteras professus est, eo applausu, ut ex omnibus undiquaque Italiæ locis ad illum confluerent, quotquot litterarum studia amarent. Eadem in urbe postero etiam tempore docuit, siquidem Rudolphus Agricola, gente Friso, cum sexto et septuagesimo quinti sæculi anno, ex Gallia in Italiam venisset, Ferrariæ Theodorum Gazam, Aristotelis scripta enarrantem audivit (6). Qui quidem ex schola ejus domum revertens, primus in Germania litteras instauravit. Ex Gazæ discipulis a Volaterrano (7) commemorantur Demetrius qui clarissimus exinde Græcarum litterarum doctor Mediolani exstitit et Joannes Vonetus, quem Innocentius VIII R. P. Vaticanæ bibliothecæ postea præfecit.

Romam a Nicolao V pontifice accitus Gaza, ut illius satis faceret voluntati, Græcis scriptoribus Latine reddendis operam impendit, ac præter cæteros, Theophrastum De plantis Latina donavit civitate. Aristotelis Problematum, quem consecit interpretatione, Trapezuntium, qui eadem illa Latine verterat, ita offendit, ut implacabile is in Theodorum susciperet odium, ac perpetuas cum eo gereret similitates. Summum autem Romæ patronum habuit Bessarionem, qui Gazam, ob eximiam doctrinam virtutemque, singulari prorsus complexus est benevolentia et quibuscunque rebus potuit, ἐταίρον hunc quem dixit, et familiarem suum jovit.

Itaque cum eadem qua cæterorum exsulum Græcorum plerique omnes, egestate Gaza premeretur (8), Bessarion non solum facultatibus suis inopiam ejus sollevavit, sed etiam ut charissimi sibi hominis qui post Nicolai pontificis obitum, Neapolia ad Alphonsæ regem se contulerat, eo autem duobus annis post mortuo Romam redierat, fortunis magis consulere, commendatione atque auctoritate sua effecit, ut sacerdotium in Magna quæ dicitur Græcia ei decerneretur. Romæ tamen Gaza maluit manere, quam ad sacerdotii sui sese recipere sedem (9). Casu tandem quodam graviter commotum, Roma eum discessisse, et ad Brutios se contulisse, ferunt. Rem ita narrat Jovius: Cum nobilissimas lucubrations (Aristotelis videlicet Historiæ animalium interpretationem Latinam), in membranis accurate perscriptas, Sixto IV pontifici detulisset, nec pecunia, vel ipsius librarii præmio digna, redderetur, indignatus subagreste judicium: Effugero hinc lubet, inquit, postquam optinæ segetes in effectu præpinguibus asinis sordescunt; atque ita in Brutios ad sacerdotii sacram sedem contendit (10).

nodia Græce et Latine edidit Leo Allatius *Supplément* lib. II, p. 318 sqq. Conf. Jo. Leunclavius *Hist. Musulmana Turcorum* lib. XIV, pag. 544 sqq., qui quidem anno 1451 Thessalonicam occupatam fuisse ait. Gravi errore, Lambecius commentar. de *Bibl. Vindob.* lib. I, p. 31, Gazam Constantinopoli anno 1455 capta una cum aliis quibusdam eruditis Græciæ exsulis, in Italiam se contulisse, scripsit.

(3) Jovius l. c. Victorinum Feltrensem Mantuæ docuisse Hodius *De L. Gr. instaurat.* l. I, c. 8, pag. 55, dicit. Nic. Comnenus Papadopoli autem *Hist. Gymn. Patav.* tom. II, l. II, c. 9, pag. 175. gymnasii Patavini professoribus illum annuerat, Patavique Gazam Latinas litteras didicisse affirmat.

(4) Gazam, ante quam Ferrariam se conferret, Senensibus, ad Græcam linguam docendam, operam suam obtulisse, ex quadam Philolphi ad Saccum epistola colligit Hodius l. c. pag. 56. Idem p. sq. concilio Florentino cum interfuisse, tradit. Hoc verisimile sit ex eo quod collecta ab ipso fuerint, disputationum Græcos inter et Latinos de processione Spiritus sancti, et de igne purgatorio habitaram, acta, quæ collectio ms. in Bibliotheca regia Parisiensi asservatur. Vid. *Catalogi eodd. mss. bibliothecæ hujus* tom. II, pag. 275.

(5) Gyraldus, in dialogo posteriori *De poetis suorum temporum*, Opp. l. II, p. 550, pluribus id ipsum testimonio confirmat, et Leonelli Estensis, Ferrariæ principis, auspiciis eo munere Gazam functum fuisse, docet Hodius l. c. pag. 57 et seq.

(6) Videantur Agricola biographi, præsertim Melch. Adamus in *Vitis Germ. philosophorum* pag. 7.

(7) *Commentar. urb.* l. XXI, pag. 775.

(8) Libris Græcis describendis Theodorum initio operam impendisse, Hodius, l. c. pag. 58 seq. cum quibusdam ipsius versiculis, tum inde maxime p. obat, quod Philolphi, ut ex hujus epistolis patet, descriptam sibi ab eo habuerit Homeri *Iliada*

illamque nullo pretio concedere voluerit petenti Bessarioni. Adit idem, Aristotelis *Politica*, Gazæ manu eleganter exarata, Venetis in bibliotheca S. Antonii, et Homeri rhapsodiam, ab eo scriptam, ibidem, in Bessarionis bibliotheca asservari. Sed hæc quidem in Græca D. Marci bibliotheca non reperitur: nec Gazæ mentio sit in *Catalogo calligraphorum*, a Bern. de Montfaucon summo studio confecto *Palaogr. Gr.* lib. I, c. 8, pag. 94 sqq.

(9) Jovius, l. c. Gazam licet sacerdotio in Magna Græcia, Bessarionis commendatione, potitus esset, quod satis fuerit moderato frugique homini, pauperem tamen et egenum semper mansisse tradit; neglecta, dum Roma absens viveret, ratione totius redditus et rapacibus Græculis et Brutis rei familiaris cura demandata.

(10) Quinquaginta aureis Gazam a pontifice donatum, a quo totum se inauratum iri speraverat, illos ipsos autem, indignitate rei permotum, in Tiberim abjecisse, summoque inde moerore confectum fuisse, refert Jo. Pierius Valerianus, *De infelicitate litteratorum* l. II, pag. 70. Ingrati pontificis in Theodorum, opis ipsius maxime indigentem, animi mentionem quoque faciunt Th. de Pinedo in notis ad Steph. *De urb.* pag. 506, et Leonb. Cozzandus *De magisterio antiq. philosophorum* l. I, p. 119, alique plures. Attamen, quicquid de illo Sixti facto et de Gazæ indignatione, nummisque ab eo in Tiberim abjectis narratur, id omne tabulam dolore videtur clarissimo Hodio l. c., pag. 65 seq., eo quod Phil. Bergomensis, ejusdem ætatis scriptor, magno illum, ob libros ex Græco in Latinum translatis, in pretio apud Sixtum semper habitum fuisse, testetur: quum in rem etiam alia quadam affert argumenta. Neque vero his ipsis, testimonioque Bergomensis, prorsus contici arbitror, conticiam esse a Jovio, quam adduximus, narrationem. Volaterranus certe l. c. non parvam virtuti Theodoro Romæ contigisse fortunam, ipsumque Urbe cedere inopia coactum fuisse, confirmat.

Roma relicta, antequam in Apuliam se conferret, ad Herculem Estensem, Ferrariae ducem, se recepit, et ab hoc perbenigne exceptus, Ferrariae aliquandiu commoratus est, docendique, ut supra dictum est, obiit manus.

Neque vero ita multo post, quam ad Brutios venerat, aetate cum jam proventus esset, ex vita migravit (11), saeculi quinti decimi octavo et septuagesimo anno. Haud iniqua is, ut Jovius ait, sorte cum in Graecia natus esset atque educatus, in Italia autem, de Graecis Latinisque litteris praeclearissime merendo vitam egisset, in Magna Graecia est sepultus (12).

Gazae doctrinam quanti fecerit Bessarion, idoneus maximo iudex, quaque illius ergo Theodorum complexus fuerit benevolentia, antea dictum est. Summis eundem laudibus extulerunt Franc. Philadelphus, Lud. Carbo, Pomponius Laetus, Barthol. Scala, Hermol. Barbarus, Jac. Phil. Bergomensis, M. A. Sabellicus, Petrus Crinitus, Janus Parrhasius, Aldus Manutius, Ludov. Vives, Erasmus, Gul. Budaeus (13). Quin etiam Politianus, licet pro Trapezuntio fuerit contra Gazam, confectamque ab hoc Ciceronis De senectute libri Graecam notaverit interpretationem, debitam tamen doctrinae ingenique eidem tribuit laudem ipsiusque honori epigrammata aliquot Graeca et Latina dicavit (14). Josephus Scaliger, ὁ πάλω, inter eos omnes qui litterarum studia in Italia in laecem revocarunt, tribus tantum et in his praecipue Theodoro Gaza, magno certe et docto viro, se invidere fassus est; illum ipsum tamen in Aristotelis De animalibus libris Latine transferendis, aliquot locis lapsam esse, dixit (15). Sunt vero etiam alii nonnulli qui eundem in versionibus ejus desiderant, tum vero ipsius in fingendis ac formandis novis vocibus Latinis audaciam reprehendunt; quam tamen praeter ceteros Huetius laudat, quippe cui Gaza praeclearitate meruisse videtur eo quod solerter excogitatis vocabulis, quibus res Latine ignotas exprimeret, Romanam locupletaverit linguam (16).

Plutarchum Chaeronensem praeter ceteros scriptores Graecos, in deliciis habuit Gaza. Quare rogatus aliquando a familiaribus suis, quem tandem ex omni Graecorum scriptorum numero diligendum putaret, si facturam bibliothecae suppellectilis eum facere oporteret. Satis, inquit, habeo, si unum servaverit Plutarchum qui omnes doctrinae, quae per amplissimos Graecorum libros sparsa est ac disseminata, perfectam absolutamque bibliothecam instruere videretur (17). Magnifico idem ille de Aristophane, comicorum principe, exsultabat, et omnibus, quotquot Graecas litteras discere velent, hunc scriptorem, Atticae elegantiae diligentissimum, assidua versandam manu, commendabat (18).

Quae Gaza ingenii sui reliquit monumenta, illa quidem omnia et singula recensere, constitutum habuit Leo Allatius, in Diatriba de Georgiis (a) et eorum scriptis, cujus edendae spem facit in praefatione ad Συμπληρωματῶν libros duos, quos Bart. Nihusius, Coloniae Agrippinae, anno 1653 divulgavit; quae vero Diatriba lucem non aspexit. Illud ipsum autem praecclare praestitit Jo. Albertus Fabricius, in Bibliothecae Graecae volumine IX libri v capite 33 quod est de Theodoro Mopsuesteno et de aliis Theodoris, qui Graece scripserunt pag. 191 sqq.

Scripta quae Gaza ipse composuit, eaque edita, fere haec sunt: 1° Grammatica Graeca quae libris qua-

(11) In Apulia Gazam obiisse, non Jovius solum, sed etiam Volaterranus l. c. disertis verbis tradit. Assentiantur his Scaliger in *Scaligeranis* pag. 164, et Lambecius *De B. Vind.*, l. vi, p. 278. Contra ea Matth. Palmerus et Ph. Bergomensis in Chronicis et qui hos sequuntur, Romae ipsum decessisse dicunt. Corpus ejus in Apulia, seu Magna Graecia, sepultum fuisse inter omnes constat.

(12) Elegans huc spectat Politiani epigramma Graecum mox exhibendum, itemque Latini, apud Jovium:

Ille Deum manus (ser thns et libu, sacerdos),

Atque adeo hic lingua gaza utriusque facit.

Graecia quem genuit, suscepit Roma: sepultum

Communi titulo Graecia Magna fovet.

Geminum huic ipsius edidit apud Lambecium, *Comment. de Bibl. Vindob.*, l. vi, additum est distichon:

Altrix Roma, parens cui Graecia, Graecia Magna
fuit tumulas, lingua gaza utriusque vocor.

(13) Horum, qui ejusdem, vel proxima aetatis fuerunt, aliorumque virorum doctorum elogia et testimonia, quibus excellentem Gazae Graeci pariter atque Romani sermonis peritiam, singularemve dicendi et interpretandi facultatem exornarunt, more suo fuso descripta exhibet Modius l. c.

(14) Ex his unum, idque egregium, illud quod Politianus, *Miscell.* cap. 90 edit. Bas. an. 1553 pag. 393 ipsis suis in Gazam animadversionibus subjecti legendum damus:

(a) Lege Theodoris. Edita est ab Ang. Maio. Edit.

Κεῖτο μέγας πότ' ἀγὼν Γαζῆς Θεοδώρου ἀμφὶ
Μούσαις τ' Ἀύσονιας ἢ δ' Ἑλικωνιάσι.
Ταῖς μὲν γὰρ γενεῆν, ταῖς δ' ἀδ' ὄρεσσι δρεπέων,
Ἑλλάδας γὰρ τέκε τόνω, Ἀύσονίη δ' ἔτραφεν.
Ἴσον δ' ἀμφοτέρων σοφίη γλώττη τ' ἐκείσαστο
Τὸν δ' οὐτ' αὐτὸς ζῶν, οὐτ' ἄρ' ἤκρινε θανὼν
Ἀλλὰ καὶ Ἰταλῆς Μεγάλη ἐπὶ Ἑλλάδι κέσασθαι
ἔβλετο, ὄρα κλέος ζυνοῦν ἢ ἀμφοτέρης.

(15) Vid. *Scaligeranu*, edit. an 1695, pag. 342. Graecam vero etiam Ciceronis De senectute libri, speciatimque Ennii, et aliorum, qui in illo occurrunt, versuum interpretationem haudquaquam approbavit Scaliger, quin potius Gazae metaphrasin dictorum versuum castigavit, eique aliam ipse substituit, in notis in Catonis distincta moralia, Graece a se conversu, edit. Amst. an. 1646, pag. 116 et sqq. De hac Scaligeri in Gazam animadversione vid. Is. Casaubonus in epistola, Florilegio epigrammatum Martialis quod cum Graeca Jos. Scaligeri interpretatione Lutetiae, ex typographia Rob. Stephani prodit an. 1607, praefixa: Don. Heinsius in Prolegom. ad Aristarchum pag. 684 et P. D. Huetius De claris interpr. p. 219.

(16) Vid. Adr. Baillet, *Jugements des sçavants*, tom. II, n° 808, pag. 370.

(17) Refert id Gul. Kylander in Vita Plutarchi, ejusdem operibus praemissa edit. Paris. a. 1624, pag. 11.

(18) Testis est Aldus Manutius, in praefatione ad suam Aristophanis editionem, quae una cum emendationibus Graecis prodit an. 1495.

tuor constat. Primus eam una cum Gazæ De mensibus opusculo, Apollonii De constructione libris quatuor, et Herodiano De numeris, ex erudita officina sua, Venetiis constituta, edidit Aldus Manutius Romanus anno 1483 in folio. Persæpe inde ab illo tempore hi grammaticarum Institutionum libri, tum junctim, tum separatim Græce vel Latine, vel Græce et Latine simul, compluribus in locis typis sunt excusi (19). In illis Latine convertendis, Erasmus, Rich. Crocus Anglus, primus Græcarum litterarum in Academia Lipsiensi professor, Jac. Tusanus Parisiensis Academiæ doctor et Contr. Hereshachius operam posuerunt, commentariisque eos illustravit Elias Andreas; tum vero harum Institutionum præstantia permoti laudatus modo Tusanus et Lazarus Bonamicus, ille Parisiis, hic Patavii, scholis publicis easdem explicarunt. Gul. Budæus vir Græce eruditissimus, de Gazæ Grammatica tam magnifice existimavit, ut, ei quidquam in isto scribendi genere simile sese unquam legisse negaverit. Taceo cæteros, qui elogiis suis eam exornarunt, viros doctos (20). Id tamen plerique vere notarunt, provectoribus et Græcarum litterarum gnaris magis illam inservire, quam Græca discere incipientibus; et librum primum, brevitate nimia obscuriorem, quartum vero, qui est De structura sermonis et variis dicendi modis, et in quo Apollonium maxime secutus est, Gaza, prioribus longe esse difficiliorem. Const. Lascaris, in proemio libri III Grammaticæ suæ de quarto Gazæ libro pronuntiat, brevem quidem illum esse et ἀπλοῦ καλοῦ καὶ δεικνύοντος, Delio natatore indigentem, sed laudabilem, perutilemque scientibus, antiquorum continentem umbras.

2° De mensibus Atticis liber, Græce scriptus anno 1470. Is una cum Grammatica Theodori, ab Aldo an. 1495 editus et Florentiæ apud Phil. Juntam an. 1515 alibique Græce recusus cum Latina Jo. Perelli interpretatione, prodit Basileæ an. 1536 insertusque est Uranologio Pataviano, itemque, sed Latine tantum, Jac. Gronovii thesauri Antiquitat. Græc. tomo IX, pag. 977 seqq.

3° Περὶ ἀρχαιογενεῖας Τούρκων, de origine Turcorum epistola, quæ, cum Le. Allatii versione Latina in ejus Συμμίχτοις, l. II, p. 318 seqq. exhibetur.

Ex Græco in Latinum Gaza transtulit sermonem: 1° Aristotelis Problemata; 2° Aristotelis De animalibus libros. Prioris interpretationis, quam, Nicolao V, P. R. dicatam, sub Sixto IV recognovit, editionem Romanam an. 1475, posterioris Venetam an. 1476, memorat Maittaire, *Annal. typogr.* tom. V, part. I, pag. 76. Utraque in Latinis quibusdam et Græco-Latinis operum Aristotelis editionibus habetur. 3° Theophrasti Historiæ plantarum libros X. Horum versionem in gratiam Nicolai V adornavit; quam Venetiis, an. 1504, editam et alibi recusam Dan. Heinsius et Jo. Bodæus a Stapel ad Græca castigarunt, sicque emendatam ille in sua Theophrasti operum editione, hic in ejusdem Historiæ plantarum cum commentariis suis evulgata exhibuerunt (21). 4° Alexandri (Aphrodisei) Problematum libros duos Venetiis an. 1501 indeque sæpius impressos. 5° Æliani De instruendis aciebus librum; cujus versionis plures etiam exstant editiones. 6° Dionysii Halicarnassei De oratione nuptiali et natalitia præcepta (22). 7° Chrysostomi De incomprehensibili Dei natura homilias quinque: quarum interpretationem Latinæ pariter atque Græcolatina Ducæi operum Chrysostomi in se continent editiones.

Præter has vero, quæ typis excusæ sunt, plures Theodorus confecit Græcorum scriptorum interpretationes. Etenim Aristotelis alios etiam libros quosdam Latine convertit; hanc vero suam illorum versionem, ut ne conjunctissimi hominis, Argyropuli, qui eosdem illos, non ea tamen facultate præsidiorumque apparatu, transtulerat, sanæ crescenti fraudi essent, singulari prorsus modestiæ exemplo combussit (23). Mauritiæ imp. De re militari librorum interpretationem Alphonso regi sese obtulisse in præfatione ad eundem, Chrysostomi homilias præmissa, ipse testatur. Laudatur etiam a Jovio Aphorismorum Hippocratis versio Gazæ studio adornata; sed horum quidem translatio perperam a Jovio ei ascribi videtur (24).

Ex Latino Græce convertit Ciceronis De senectute, et De somno Scipionis libros (25). Græca hæc utriusque libri versio et separatim edita, et in editionibus operum Ciceronis, Aldina an. 1525, Sturmiana aliisque exstat. Nicolai V, R. P. ad Constantium imp. Cp. Epistolam, Græce ab ipso redditam,

(19) Editiones viginti memorat Maittaire *Annal. typogr.*, tom. V, part. I, pag. 428.

(20) Hos eorumque de grammatica Gazæ judicia reconset Adr. Baillet, l. c., n° 694, pag. 526, copiosius Hodius l. c. pag. 72 sqq.

(21) Gazam, in Theophrasto vertendo, Plinii vestigiis pressius insistentem, hujus etiam nonnunquam errores potius, quam Theophrasti fidem secutum esse notavit Jo. Matthioli *Epp. med.*, l. IV, f. 147 V. Fabric. l. c., pag. 195.

(22) Hæc Dionysii Halic. præcepta Gazam Latine vertisse testatur Volaterranus l. XV, pag. 544, et ex eo Gesnerus. Sed neminem se vidisse aut Fabricius, qui interpretationem illam editam memorasset. Memorat vero editionem Mediolanensem, sine loci, typographi et anni notatione claris. Saxius, in *Historia litter. typogr. Mediolan.* pag. 610.

(23) Auctoritate utor Jovii in *Elogiis*, pag. 61.

Huc etiam quodam modo pertinet eximium et singulare, quod hominibus doctis Gaza navavit, studium. Prædicat id ipsum, seque in edendis Plinio, et Gellio, mirifice ab illo adjutum fuisse, testatur Jo. Andreas Aleriensis. Vid. Maittaire, *Annal. typogr.* tom. I, pag. 13. Consilio item, operaque sua Theodorus adfuit Bartholomæo Facio, Arrianum De rebus gestis Alexandri in Latinum convertenti sermonem. Vid. Maittaire, *Annal. typ.* II, pag. 189.

(24) Hippocratis Aphorismorum versionem, Gazæ a Jovio ascriptam, non solum Fabricius l. c. pag. 496 in dubium vocat, sed et illam ipsam Hodius l. c. pag. 71, ad Laurentianum, Jo. Manardi auctoritate refert.

(25) Politianum pariter, atque Jos. Scaligerum Græcam Ciceronis *De senectute* versionem notasse supra diximus.

P. Arendius inseruit opusculis theologicis, Romæ editis, anno 1630. In Græcum sermonem quoque transtulit Mich. Savonarola De balneis Italiae libros duos (26).

Inter Gazæ ἀνέκδοτα quæ in Italia maxime et Gallia bibliothecis asservantur, præter epistolas ejus præcipuum fere scriptum est, quod Plethonis De differentia Platonice atque Aristotelice philosophiæ opposuit libro et quo Aristotelem contra illum defendit. Impugnavit id ipsum Mich. Apostolius; ejus vero temeritatem graviter coarguit Bessarion, quemque scripta pro Gaza apologia, Andronicus Callistus, confutavit, de quo, in hujus et Apostolii Vita plura dicemus.

Juvat, post ea quæ de Gazæ atque Trapezuntii vita et scriptis exposita sunt, intueri incredibilem varietatem, qua hi duumviri, communi gentis ortu, studiorumque societate conjuncti, animi propensionibus, tum moribus, fortuna et vitæ rerumque exitu distinguuntur. Erat Theodorus sedati ingenii, mentisque compositæ et Græcorum modestissimus, qui secum semper morabatur et honori et gloriæ prudentia et ratione modum statuebat. Georgius vero, presidentis animi et projectæ eminentisque interdum audaciæ homo, impetu et levitate ultra vires ferebatur, et nihil non nisi arrogans, emicare semper studebat. Uterque magnus inter eruditos videri volebat, ille in Græciæ pariter, atque Romanæ litteraturæ præsidis inausus, hic nimium ingenii facultati fidens, et intempestiva partæ cognitionis persuasione inflatus, ille ad edendum quod commentatus erat, tardior, emendando quod scripserat, nunquam defessus; hic præcipiti festinatione crudos sæpe labores in publicum protrudens, errorumque quibus implicatus erat tenax. Tum vero Trapezuntius, multum agendo, multum peccabat: Gaza, pauca exhibendo magna dabat: hic, Græco doctissimus, linguam Quiritium graviter excolobat, ille in patria lingua peregrinæ præsidia collocabat. Uterque rhetoris personam cum laude sustinebat, Gaza autem, dicendi vi ac gravitate, non Aphthonium Theonumve quemdam, sed ipsum Demosthenem reddere videbatur. Is nullius laudes tentabat, et suam sibi gloriam virtute et honestate agendi comparabat: Trapezuntius eruditos injuriis lacossebat, et laudem obtreccatione partiam ultorum virtute amittebat. Amicitiam alter officio, utilitate alter metiebatur. Hunc patriæ puduit, ille amore vero eandem prosecutus est, seque ab illa dici semper voluit. Trapezuntium fortuna, sponte consecuta, cito deseruit: Gazam, tardius quidem conciliata, longius fovit. Utrumque commune fatum patria cedere coegit: sed alterum perpetuis egit erroribus, et, ut inter peregrinos semper peregrinaretur, effecit; alteri autem inter alienigenas patriæ beneficia reddidit. Trapezuntius denique misero vixit, pejus mortuus est: Gaza detrimenta vitæ placido mortis genere censolatus, et cum ille senex repuerascere videretur, hic virilis ætatis vigorem ad extremam usque senectutem servavit.

(26) Vid. Hodus, p. 71.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΓΑΖΗ

ΚΥΝΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ.

THEODORI GAZÆ

LAUDATIO CANIS.

(Ang. Mai *Bibl. Nova Patrum*, tom. VII. p. 203.)

α'. Ἐγὼ μὲν, ὦ ἄνερ λαμπρότατε, ξύνοιδα ἐμαυ-
τῷ ξένον τι καὶ παρηλλαγμένον, ἴσως δὲ καὶ ἀτο-
πον ποιῶντι, ὅτι τῶν ἄλλων τὰ ὅπ' αὐτῶν τοῖς
φίλοις πεμπόμενα δῶρα εὐτελιζόντων τε καὶ ἀπο-
σμικρυνόντων, ἐγὼ τούναντιον ἀξίζειν καὶ κοσμεῖν
ἐπιχειρῶ· ὅμως δὲ οὐτε παραδειγματος ἀπορῶ, οὐτε
εὐλόγου προφάσεως· παράδειγμα μὲν ποιούμενος,
οὐ τὸν τυχόντα ἀνθρώπον, οὐχ ἓνα τῶν πολλῶν, οὐ
τὸν ὀλίγου ἀξίον, ἀλλὰ τὸν τὰ τε πρῶτα τῶν καὶ

Λ 1. Equidem, vir Illustrissime, intelligo peregrinum quid et insolitum, fortasse etiam absurdum, me facere, quia dum alii missa a se ad amicos dona depræstant et verbis extenuant, ego contra magnificare et exornare aggredior. Atqui nec exemplo hujus rei careo, nec probabili obtentu. Exemplo quidem mihi est, non quilibet homo, non de multis unus, sed is qui primatum eruditionis inter contemporaneos suos gerit, et imperium maximum

atque inter homines potentissimum occupat, imperatorem illam dico, qui cum Christianis bellum gessit, nec levia mala intulit, et ipsi mihi paria curavit. Obtentui autem mihi est, spes concepta, fore ut tibi haud minori voluptati sit parergon hoc quam ipsum opus; immo vero potius hoc iudices parergon esse opus, et adjectam dono mantissam pluris aestimes. Quippo cen doctrinae amantissimus, re omni bona ut par est delectaris, et praesertim iis quae a doctrina procedunt. Quae ego reputans, ad hoc scriptitandum opusculum adductus sum.

2. Igitur missum a me tibi donum, vocabulo quidem canis est, reapse autem una de pretiosissimis apud homines rebus atque aestimatione dignissimis. Nam cum caetera animalia unam aliquam hominibus videantur utilitatem praebere, unamque peculiarem virtutem habere, hoc solum animal omnimodas utilitates hominibus exhibet, et plurimis maximisque ornatur virtutibus. In leonibus quidem animositas pollet: in bobus jussui obedientia et agriculturae idoneitas: in equis intelligentia et velocitas: in asinis ac mulis, ut ait poeta, laboriferis, patientia: et aliae aliis insunt animalibus dotes: soli haec nihil non inest, sed caeterorum cuncta complectitur bona. Hujus enim animalis natura sive in urbibus, sive rure, et in pace ac bello utilis simul est ac delectabilis. Sed enim cunctas animalis hujus virtutes, et suppeditata hominibus adjumenta, haud facile est percensere: si pauca igitur e multis exposuero ac patefecero, utrique nostrum satis fore iudico, tibi quidem ad persuasionem, mihi autem ad demonstrationem.

3. In primis igitur, quadrupedum animalium venatio nomen a canibus in Graecorum sermone sortita est ac retinet, κυνηγεσία (canum eductio); quam aestimabilem esse vitaeque humanae utilem quis nescit? Hanc dii exercuerunt, et heroes, et homines, Graeci pariter ac Barbari, et olim et nunc, et ubique. Atque hujus exercitio praesidet Apollinis soror Diana, quae hoc praecipue titulo inter deos honoratur. Venationi item dederunt operam Chiron, Cephalus, Aesculapius, Melanion, Nestor, postremo tantus heroum numerus, quantum nominatim appellare labor sit. Nonne et Achaeorum sapientissimum introducit Homerus venantem apud Autolycum, et in altero somno ab apro vulneratum?

(1) Quod Mohamedes II, is qui Constantinopolim occupavit (de quo nunc Gaza), exquisite litteris excultus fuerit, et doctis apprime hominibus sauerit, satis constat ex Osmanorum Historia et Josephi Hammeri. Quomodo autem reliqua Gazæ verba ad rem canis laudemve doni pertineant, divinare non queo; nisi forte Mohamedes, more principum turcicorum venationi quoque deditus fuit, adeoque et canibus delectatus. Sed nihil properanter desinio; alii videant. Utiq. Jul. Scaliger in heroibus, de

Α εαυτὸν πεπαιδευμένον (1), ἀρχῆς τε τῆς πασῶν μεγίστης καὶ κυριωτάτης ἐν ἀνθρώποις ἀξιωθέντα, τὸν αὐτοκράτορα λέγω ἐκεῖνον, τὸν τοῖς Χριστιανοῖς πολεμήσαντα, καὶ κακὰ οὐκ ἐλάχιστα παρὰ σὸν, ἐμαυτῷ δὲ τοιοῦτόν τι ἐπιτετηδεύοντα· πρόσχημα δὲ, τὸ καὶ σοὶ οὐχ ἤττον ἡδομένῳ ἔσεσθαι ἐλπίζειν τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου, μᾶλλον δὲ τὸ πάρεργον ἔργον ἡγήσεσθαι, καὶ περὶ πλείονος τὴν παρενθήκην αὐτοῦ τοῦ δῶρου ποιήσεσθαι. Σὺ γὰρ φιλομουσιώτατος ὢν, χαίρεις ὡς εἰκὸς πᾶσι μὲν τοῖς καλοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς ἀπὸ τῆς παιδείας ὢν ἐνθυμούμενος, εἰς τοῦτο προήχθη τὸνπιχεῖρημα.

Β'. Τὸ μὲν οὖν σοὶ παρ' ἐμοῦ πεμπόμενον δῶρον, λόγῳ μὲν κύων ἐστίν, ἔργῳ δὲ ἐν τῶν ἐν ἀνθρώποις τιμιωτάτων καὶ πλείστου ἀξίων. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ζώων μίαν ἐκάστιον τοῖς ἀνθρώποις ὠφέλειαν παρέχειν δοκούντων, μίαν δὲ καὶ ἐξαιρετικὴν ἀρετὴν ἔχειν, τοῦτο μόνον τῶν ζώων ὠφελείας μὲν παντοδαπὰς τοῖς ἀνθρώποις προξενεῖ, ἀρεταῖς δὲ ταῖς πλείσταις καὶ μεγίσταις κεκόσμηται. Λέουσι μὲν οὖν τὸ θυμωιδὲς ἐπανθεῖ, βουσί δὲ δικαιοσύνη καὶ πρὸς γεωργίαν ἐπιτηδεύουσι, ἵπποις φρόνημα καὶ κούφότης, θύοις δὲ καὶ ἡμιόνοις, ὡς ἂν εἴποι ὁ ποιητὴς (2), ταλαεργοῖς καρτερία, καὶ ἄλλοις δὲ ἄλλα ἐναστὶ ζώοις· τούτῳ δὲ μόνῳ οὐκ ἔστιν ὅ τι οὐ πρόσθεν ἐστίν, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων ἔχει συλλαβῶν ἅπαντα. Ἔστι γὰρ ἡ τοῦ ζώου φύσις ἐν τε ταῖς πόλεσιν, καὶ ἐν ταῖς γεωργίαις, καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην, καὶ τὰ πρὸς πόλεμον, ἅμα δὲ καὶ πρὸς ὠφέλειαν, καὶ πρὸς τέρψιν ἐπιτηδεύουσι. Ἀπάσας μὲν οὖν τὰς τοῦ ζώου ἀρετάς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρεχομένας χρείας, διελοσὶν οὐ βῆδιον. Ἐἰ δὲ ὀλίγα ἄττα ἀπὸ πολλῶν προχειρισάμενη καὶ διεξιόμεναι, ἀρκέσειν ἀμφοτέροις ἡμῖν, σοὶ τε πρὸς σύστασιν, ἐμοὶ τε πρὸς ἐπίδειξιν, ἡγοῦμαι.

Γ'. Αὐτίκα μὲν οὖν ἡ τῶν τετραπόδων ζώων θήρα, ἡ ἀπὸ τῶν κυνῶν τὴν ἐπωνυμίαν λαχοῦσά τε καὶ λαθοῦσα κυνηγεσία, ὡς τιμιὸς ἐστίν καὶ πρόσφορος τῷ βίῳ, τίς οὐκ οἶδεν; ταύτην θεοὶ τε ἐπατήδευσαν, καὶ ἥρωες, καὶ ἀνθρώποι, καὶ Ἕλληνες ἅμα καὶ Βάρβαροι, καὶ πάλαι, καὶ νῦν, καὶ πανταχοῦ· καὶ προστάτις μὲν τοῦπιτηδεύματος ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀδελφὴ Ἄρτεμις, ἣ καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς θεοῖς τιμᾶται· μετῆλθον δὲ καὶ τῶν ἡρώων Χείρων, Κέφαλος, Ἀσκληπιὸς, Μελανίων, Νέστωρ, καὶ τέλος τοσοῦτοι, ὅσους ἂν τις ὀνομαστὶ διεξιῶν ἀποκάμοι (3)· οὐχὶ δὲ καὶ τὸν σοφώτατον τῶν Ἀχαιῶν εἰσάγει ὁ Ὅμηρος (4) θηρεύοντα παρ' Αὐτολύκῳ, καὶ πρωθέντα τὸν ἕτερον τῶν μηρῶν ὑπὸ σὺός;

Graecia oppressa loquens, ipsam Mohamedem dicit canem, quae miseranda cani praeda futura fuit.

(2) *Odyss.* IV, 636; XXI, 25. Et sic graphice quasi ex Homero Ovidius noster:

*Aspice ut auritus miserandae sortis axillus
Assiduo domitus verberare lautus eat.*

(3) Ex initio Xenophontei elegantissimi *De venatione* tractatus.

(4) *Odyss.* XIX, 465.

festinandi minime indigus, demonstrare ac latius exponere, quomodo omnia fierent plena ferarum, quæ hominibus male facerent, et in urbibus clausos obsiderent; a quibus cunctis incommodis venaticorum canum epe liberamur.

5. Quodnam porro animal est custodiendo aptius quam canis, rei que commissæ servandæ fidelius? Propterea enim et gregibus eos prædicimus, qui quidem illos ad pascua educunt et præmittunt, præmissosque custodiunt, et custoditos ad riuas reducunt: ovibus mansueti, lupis terribiles, pastoribus obediens. Et vivis quidem canibus, haud attingent greges lupi; mortuis autem, illico dilacerabunt. Quare et illi desopici lupi facis societatisque foedus gregibus offerebant, dummodo asperos illos ac sævos et invisos canes sibi deditos traderent: probe gnari, si his potirentur, greges sine ullo labore in ipsorum potestatem redactum iri. Jam cur tibi narrem de illo Capparo, vel potius de illo dicam templi Æsculapii custode? Nam cum prædo quidam sacrilegus clam Ingressus pretiosissima quæque auferret, canis quidem quam validissima voce allatrabat: verum ædituis minime experrectis, sed prædoni spatium fugiendi concedentibus, ipse prædonem persecutus est neque ab eo unquam destitit. Postridie autem occurrentes singulos blande excipiebat, prædonem vero allatrabat, et noctu quoque insectabatur: donec missi ad inquirendum reum homines, audita in via de canis negotio relatione, prædonem ceperunt, et post se trahentes Athenas deduxerunt: quem canis valde hilaris sequebatur, trophæum veluti de hoste agens, spectaculum egregium ac videntibus jucundissimum exhibens. Quamobrem Athenienses cani publica alimenta decreverunt, ædituis ut ejus curam gererent mandantes.

6. Hæc reputans divinus ille Plato, dum idoneum aliquem pulcherrimæ suæ stupendissimæque civitati imponere custodem quereret, non habuit unde alter imaginem ejus sumeret, quam a canum natura. Sic aut itaque in Republicæ dialogis, custodem describens. « Existimasne igitur generosi catuli et nobilis adolescentis naturam, ad vim custodiendi quod attinet, differre? Quid ais? Consentaneumne sit videlicet naturam utriusque valere, et ad sensum esse sagacem, et velocem atque expeditam ad id quod sentitur persequendum, et tamen validam, si opus fuerit, ad dimicandum? » Et paulo post: « Erga notos quidem et familiares sunt perquam mansueti (canes): erga ignotos, sævi. Novi enimvero. Hoc ergo, inquam, hujusmodi est, ut fieri possit commode; neque præter naturam, talem custodem investigamus. Non videtur. Nonne et insuper hoc videtur indigere is qui dignitatem consecutus est, ut præter quam quod iracundus esse debeat, natura quoque sagaci præditus sit? Quomodo? inquit; non enim intelligo.

(1) In editioe cl. Furie sab. CCXI.

(2) Ex Plutarcho, *De animalium solertia*.

μη σπεύδειν ὠρμημένος, δεῖξαι καὶ διεξιέναι ὡς ἄνευ θήρας μεστὰ ἦν ἅπαντα θηρίων τοὺς ἀνθρώπους κακουργούντων, καὶ κατακεκλεισμένους ἐν ταῖς πόλεσι πολιορκούντων, ὧν ἀπάντων διὰ τῶν κυνῶν καὶ τῆς κυνηγεσίας ἀπηλλάγμεθα.

ε'. Τί δὲ ζῶον κυνῶν φυλακτικώτερον, καὶ τὴν πρακαταθήκην ἀποδίδουσι πιστότερον; Διὰ τοῦτο γὰρ τῶν ἀγέλων προϊσταμεν αὐτοὺς, καὶ τὰς ἀγέλας αὐτοὶ εἰς νομὴν ἐξάγουσι, καὶ προσπέμπουσι, προσπεμφθείσας δὲ φυλάττουσι, φυλαχθείσας; δὲ ὀπίσω οὐκ ἀφαινοῦσι· τοῖς μὲν προβάτοις ἡπιοὶ, τοῖς δὲ λύκοις φοβεροὶ, τοῖς δὲ ποιμέσι πειθήνιοι· καὶ ζώντων μὲν τούτων, οὐκ ἂν ἀψαινοτο λύκοι ἀγέλης, ἀποθανόντων δὲ ταχέως διέσπασαν· διὸ καὶ οἱ αἰσιώπειοι ἐκεῖνοι λύκοι, σπονδὰς καὶ εἰρήνην καὶ συμμαχίαν τοῖς ποιμνίοις προὔτεινον, ἐφ' ᾧ τοὺς τραχεῖς ἐκείνους καὶ σκληροὺς καὶ ἀπεχθεῖς κύνας ἐκδότους ποιεῖν· εὐ εἰδότες, ὅτι τούτων κρατήσαντες, ἀπόνως τὰ πρόβατα χειρώσονται (1). Καὶ τί ἂν σοι λέγοιμι τὸν Κάππαρον ἐκεῖνον; μᾶλλον δὲ τί οὐκ ἂν σοι λέγοιμι τὸν φύλακα τοῦ νεῶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ; ἐπειδὴ γὰρ ἱερόσυλός τις λάθρα εἰσελθὼν, ἐσύλα τὰ τιμιώτατα, αὐτὸς μὲν ὅσον φωνῆς ἤκε ὑλάκτει· οὐκ ἐγειρομένων δὲ τῶν ζακόρων, ἀλλ' ἀποδιδράτκειν τῷ ἱεροσύλῳ ἀφορμὴν δεδοκότων, ἐδίωκε τὸν ἱερόσυλον ὁ κύων, οὐδέποτε ἀπολειπόμενος αὐτοῦ· μεθ' ἡμέραν μὲν τοὺς ἀεὶ ἐκάστοτε ἀπαντῶντας φιλοφρονούμενος, αὐτῷ δὲ τῷ ἱεροσύλῳ ὑλακτῶν, νυκτὸς δὲ ὁμοίως ἐπόμενος, ἄχρις οὗ οἱ ἐπὶ διώξει πεμφθέντες, πυθανόμενοι καθ' ὅδον περὶ τοῦ κυνὸς, τὸν ἱερόσυλον κατέλαθον, καὶ ὀπίσω εἰς Ἀθήνας ἤγον. Ὁ δὲ κύων εἶπετο μάλα φαιδρὸς, ὡς ἂν εἰ τρόπαιον ἀπὸ πολεμίου ἄγων, θέαμα κάλλιστον καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡδιστον παρέχων. Ἐφ' ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι τῷ κυνὶ ἐψηφίσαντο δημοσίᾳ σίτον, καὶ προσέταξαν τοῖς ζακόροις ποιεῖσθαι αὐτοῦ ἐπιμέλειαν (2).

ς'. Ταῦτα λογιζόμενος ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος Πλάτων, ζητῶν δὲ ἐπιτηδείον τινα τῇ καλλίστῃ ἑαυτοῦ καὶ θαυμασιωτάτῃ πόλει ἐγκαθίσταναι φύλακα, οὐκ εἶχεν ὅθεν ἄλλοθεν εἰκόνα αὐτοῦ λάβου, ἢ ἀπὸ τῆς τῶν κυνῶν φύσεως· λέγει οὖν ἐν τῇ Πολιτείᾳ (3) διαγράφων τὸν φύλακα· « Οἶσι οὖν τι διαφέρειν φύσιν γενναίου σκύλακος, εἰς φυλακὴν, νεανίσκου εὐγενοῦς; τὸ ποῖον λέγεις; οἶον ὄξυν τε ποῦ δεῖ αὐτοῖν ἐκάτερον εἶναι πρὸς σίτθῃσιν, καὶ ἐλαφρὸν πρὸς τὸ αἰσθανόμενον διώκειν, καὶ ἰσχυρὸν αὐτὸν ἐάν δέη ἐλόντα διαμάχεσθαι; Καὶ μετὰ μικρὸν· Οἶσθα γὰρ ποῦ τῶν γενναίων κυνῶν, ὅτι τοῦτο φύσει αὐτῶν τὸ ἦθος. Πρὸς μὲν τοὺς συνήθεις καὶ γνωρίμους ὡς οἶον πραοτάτους εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς ἀγνωστας τούναντίον; οἶδα μέντοι. Ταῦτο μὲν ἄρα, ἦν δ' ἐγὼ, δυνατόν· καὶ οὐ παρὰ φύσιν ζητοῦμεν, τοιοῦτον εἶναι τὸν φύλακα· οὐκ ἔοικεν. Ἄρ' οὖν σοι δοκεῖ εἶναι τοῦδε προσδεῖσθαι ὁ φυλακικὸς ἐπόμενος, πρὸς τὸ θυμωδεῖν, εἶτε πρὸς γενέσθαι φιλόσοφος τὴν φύσιν; Πῶς δὲ, ἔφη; οὐ γὰρ ἐγνωῶ· καὶ τοῦτο, ἦν δ' ἐγὼ, ἐν τοῖς κυσὶ κατόψει, ὃ καὶ ἄξιον θαυμάσαι τοῦ θη-

(3) Plato *De rep.* lib. ii, ed. cit. p. 375.

ρίου· τὴ ποίον; ἂν μὲν ἴδῃ ἀγνώτω, χαλεπαίνει, ὡδὲν δὲ κακὸν προπεπονθίως· ὅν δ' ἂν γνῶριμον, ἀσπάζεται, κἂν μηδὲν πώποτε ὑπ' αὐτοῦ ἀγαθὸν πεπύθῃ· ἢ οὕτω τοῦτο ἐθαύμασας; Οὐ πάνυ, ἔφη, μέχρι τούτου προσέσχον τὸν νοῦν. "Ὅτι δὲ πούδρα ταῦτα, δῆλον· ἀλλὰ μὴν κομψὸν γε φαίνεται τὸ πάθος αὐτοῦ τῆς φύσεως, καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόσοφον. » Ἐνταῦθα καλῶς ἔχει ἀναπαύεσθαι· τί ἂν τις τὰ μέγιστα εὐμόνον περὶ κυνῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀνθρώπων εἰπεῖν προθυμηθεῖς, εἶχαν ἂν εἰπεῖν μείζον ἢ κάλλιον; οὐχ ἔπικρ, οὐ βού, οὐκ ἐλέφαντι τὴν φύλακα ζητεῖ ὁμοιον, ἀλλὰ τῆ κυνί. Κύων φύλαξ ἄριστος τοιοῦτος, φησί, τῆ ἐμῆ πόλις γενέσθω φύλαξ· κύων φιλόσοφος τὴν ψυχὴν. Γενέσθω δὲ καὶ κατὰ τοῦτο τῆ κυνί παρακλήσις ὁ ἐμὸς φύλαξ.

ζ'. Οὐκ οὖν θαυμάσιον, εἰ ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις ἄνδρες ἐπὶ φιλοσοφίᾳ μεγίστην δὴ τῶν κατ' ἑαυτοὺς δόξαν ἔχοντες, τὴν τῶν κυνῶν ἐπώνυμον προσηγορίαν οὐκ ἀπηξίωσαν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς λαμπρόν τι καὶ θαυμάσιον ἐσφετέρισαν καὶ ἰδιοποιήσαντο, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἠνέσχοντο ἢ Κυνικὸν προσηγορευόμενοι· ἢ καὶ τῶν ἀγροίκων τινὸς καὶ παχυδέρμων ἐν οὐκίδῳς μέρει τῆ Διογένει προσφέροντος, ὅτι κύων εἶη, ἀπεκρίνατο ὁ Διογένης μάλα πρῶτος, ἃ τε οὐκ ἔξαρτος γινόμενος· Οἱ κύωνες τοὺς ἐχθροὺς δάκνουσιν, ἐγὼ δὲ τοὺς φίλους ἵνα σώσω. Οὐ μόνον δὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἄριστοι κύωνες ἠνομάσθησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄστρων ἐν τῷ λαμπρότατον, τὸ ἐν ἀκμῇ θέρους ἀκμάζον. Καὶ θεοὶ δὲ· Οὐχὲ γὰρ πικρ' Αἰγυπτίοις κύων (1). "Ὅτι μὲν οὖν ὁ κύων φυλακὴς (2), καὶ τὴν ψυχὴν φιλόσοφος, ἐκ τούτων ἀποδειχθῆναι οἶμαι· ὅτι δὲ φιλικώτατος ὁ αὐτὸς ἐστὶ καὶ φιλοστοργότατος, τίς οὐκ ἐπίσταται; ὄντος μὲν γὰρ οἴκου τοῦ δεσπότου, οἴκοι μένει· ἀποδημοῦντος δὲ, συναποδημεῖ, καὶ οὐ μῆκος ὁδοῦ, οὐ δυσχώρια, οὐ δίψος, οὐ χειμῶν, οὐ θέρος εἴργει, τὸ μὴ οὐ πανταχῇ ἀκολουθεῖν· ἀκολουθεῖ δὲ νῦν μὲν προτρέχων, νῦν δὲ πρὸς τὸν δεσπότην ἐπανερχόμενος, νῦν δὲ παίζων καὶ τὴν οὐρανὴν σείων, καὶ ὅλως πρῶγμα ποιούμενος παιδικῶν τῶν δεσπότη καὶ ἡδονῶν πρῶτα· καλεῖ τοῦτον ὁ δεσπότης, ἔρχεται· ἀπειλεῖ, μάλα ταπεινὸς γίνεται· τύπτει, οὐκ ὀργίζεται. ἢ καὶ χαριέντως ὁ Δάσωπος ὑπὸ τοῦ δεσπότου Σάνθου κελευσθεῖς, ἐπιλέκτους τινὰς κρεῖων μερίδας τῆ εὐνοῦση διδοῦναι, εὐ τῆ γυναικί, ἀλλὰ τῆ κυνί ἐπέδωκεν· ἐπανελθόντος δὲ οἴκαδε τοῦ Σάνθου, καὶ τῆς γυναικὸς ἐπ' αὐτῆ τούτῃ δυσμενῶς αὐτῆ ἐχούσης, καὶ οὐ τῆ Δάσωπου πανουργίᾳ, τῆ δὲ τοῦ Σάνθου ἐφυβρίσει τοῦτο ἀνατιθεμένης, ἔφη ὁ Δάσωπος· Ἄρ' οὐκ ὀρθῶς δρῶν, ὧ δέσποτα, τῆ κυνί ὡς εὐνοῦση προῦδαλον; ταύτην γὰρ κἂν τύπτῃς, κἂν μαστιγώσῃ; ἀμνημονεῖ· ἢ δὴ γυνὴ ἀπαξ ὑβρισθῆναι δεχοῦσα, ἀδιαλλάκτως ἔχει (3).

η'. Μυρίων δὲ τῆς τῶν κυνῶν πρὸς τοὺς δεσπότης

(1) Videlicet Iatror Anubis. Sunt autem passim dii cynocephali in Aegyptiorum monumentis pictis deusque.

(2) Eleganter de his canis virtutibus loquitur PATROL. GR. CLXI.

Α Ἐἰ hoc quoque, inquit, in canibus videre est, quod in animalis natura dignum admiratione est. Quale istud? In incognitum quidem excandescit, etsi nihil ab eo mali peressus sit: cognito autem blanditur, etiamsi nihil ab eo unquam boni perceperit. Nondum tu hoc admiratus es? Non magno opere quidem, inquit, id hactenus animadverti: ita autem se habere, perspicuum est. Atqui hic ejus naturæ impetus scitus est vereque sagax. Ille autem subsistere, præclarum est. Nam quis, maxima volens non modo de canibus, verum etiam de hominibus dicere, majus aliquid aut pulchrius possit eloqui? Non equo, non bovi, non elephanto similem custodem querit, sed canem. Canis, inquit, custos optimus moe civitatis sit, canis animo sagax.

Β Sit huic similis custos meus.

7. Nil ergo mirum, si temporibus præcis viri philosophi, magnæque apud æquales suos existimationis, canis cognomen non respuerunt, imo ut splendidum quid et mirabile sibi proprium imposuerunt, neque se aliter quam Cynicis dici voluerunt. Utique et rusticano quodam ac stupido convicii causa ingerente Diogeni, quod canis esset, respondit Diogenes mansuete admodum, quin tamen rem negaret: Canes mordent inimicos; ego vero amicos, ut salvem. Neque egregii tantum homines canes appellati sunt, sed et splendidissima illud sidus, quod summa æstate emicat. Quin et ipsi dii: etenim canis Aegyptiis deus est. Ago vero quod canis suapte natura custos aprime, et animo sagax sit, ex dietis, ut reor, demonstratum est. Quod autem idem et peramans benevolusque sit, quis demum nescit? Nam domino domi morante, domi manet: abeunte autem, simul abit: nec vice longitudo aut asperitas, nec sitis, nec hiems, neque æstus cohibet, quominus quocumque sequatur. Comitatur autem modo præcedens, modo ad dominum revertens, modo ludens caudamque agitans, atque ita se omnino gerens ut oblectationi ac jucunditati domino sit. Vocat hunc dominus? venit. Minatur dominus? sit admodum humilis. Verberat? non irascitur. Festive certe Aesopus a domino Xantho jussus selecta quædam carnis frustilla benevolæ dare, ille haud uxori, sed caniculæ dedit.

Δ Reverso autem domum domino, et uxore ob id stomachante, neque Aesopi calliditati rem tribuente, sed a Xantho contumeliam sibi illatam credente, ait Aesopus: Nonne ego recte egi, o domine, qui carnem caniculæ ut benevolæ objecti? Hæc enim etiamsi verberes, etiamsi flagelles, tamen obliviscitur. At uxor si semel se injuria affectam existimet, implacabilis sit.

8. Cum innumera sint canum erga dominos am-

icitiam S. Augustinus in sermone quinto, inter illos a nobis nuper editos, qui est de muliere Chananea.

(3) Sumitur hæc lepida narratiuncula ex Vita Aesopi a Maximo Planu. scripta.

citæ benevolentiaque exempla, pauca e multis insigniora memorabimus. Lysimacho canis nomine Hyrcanus fuit, qui cum eo pariter obiit. Canis alius cum idiota homine, cui nomen Pyrrhus, commortuus est : etenim extincto domino, ab ejus cadavere abstrahi non potuit ; et illo in rogam imposito, canis in eundem insiluit, cumque eo combustus est. Caelio Romano patricio canis ceu domino suo defensorem se præbuit, pugnansque caput ejus amputari non sivit, donec et ipse ab intersectoribus ictus simul occubuit. Atheniensium universo populo in naves conscendente, cum Xantippi, qui pater fuit Periclis, canis in navim inscendere haud potuisset, in mare se dejecit, et navi adnatans Salaminam usque labore tolerato, statim in littore expiravit. Pyrrhus rex in itinere occurrit cani qui domini cadaveri in via assistebat. Captum ergo canem in custodia habuit, donec exercitum recensens, astante regi cane, hic erga alios quidem quietus fuit, sed mox visis domini intersectoribus, in eos irruit cum clamore et latratu, sæpe ad rogam semet convertens, in tantum ut presentibus ipsique regi suspicionem de illis injiceret. Quamobrem capti homines et excruciat, eandem se fecisse confessi sunt, poenasque luerunt, cane domini necem ulciscente. Simile prorsus fecisse narrant Hesiodi canem, qui poetæ occisores indicavit. Titum Sabinum a Romanis coniectum in vineula ceu supplicio addictum, canis ejus a carcere abigi nullatenus potuit. Cumque Sabini cadaver in Gemonias scalias fuisset projectum, canis eum nunquam deseruit, lugubriter admodum ululans coram multis spectatoribus ; quorum unus cum ei panem objecisset, ille ad defunctum detulit. Ad extremum cadavere in Tiberim abjecto, dejecit se illuc etiam canis, cadaver sustentans, et pro viribus attollens, innumero spectante summeque admirante populo.

9. Quod vero etiam animosum et pugnam animal canis sit, demonstravit Albanorum rex, misso ad Alexandrum magnitudinis eximia cane ; quo rex delectatus ursum illi et deinde aprum in certamen objecit : qui cum eas belluas aspernaretur, neque secum præliari dignas judicaret, iratus Alexander canem occidi jussit. Re intellecta, Albanorum rex alium misit, Alexandrum monens, ne in parvis belluis experimentum illius faceret, sed in leone vel elephanto. Igitur canis tum leonem, tum paulo post etiam elephantum prostravit cum mirabili Alexandri et astantium omnium voluptate. Testes nobis sunt etiam Garamantum canes : etenim du-

(1) Hoc et sequentia pleraque exempla sumuntur ex Plutarchi libro *De animalium solertia*, et ex Plinio lib. viii, 61. Narrantur canum aliquot mirabilia facta etiam apud S. Augustinum in sermone de sancto apostolo Thoma, quem nos in Vaticano codice observavimus.

Α φιλίας καὶ εὐνοίας ἔντων τῶν παραδειγμάτων, ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν τὰ ἐπιστημότατα ἀπομνημονεύωμεν. Λυσιμάχῳ μὲν οὖν τῷ βασιλεῖ ὁ κύων Ἵρκανὸς συναπέθανε (1). Συναπέθανε δὲ καὶ ἰδιώτῃ τινὶ Πύρρῳ τοῦνομα ὁ κύων· ἀποθανόντος γὰρ τοῦ δεσπότη, ἀποσπᾶσθαι τοῦ νεκροῦ οὐκ ἔδυνήθη, καὶ τῇ πυρᾷ ἐπιτεθέντος ἐπ' αὐτὴν ἤλατο καὶ συγκατεκαύθη. Τῶν δὲ Ῥωμαίων τινός, Καιλίου τοῦνομα, εὐπατρίδου ὁ κύων ὑπερασπίζων τοῦ δεσπότη καὶ ὑπερμαχόμενος, οὐκ εἶασε τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν, πρὶν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν φονέων συναπέθανε. Τῶν Ἀθηναίων πανδημῆι εἰς τὰς ναῦς ἐμβάντων, ἐπειδὴ ὁ Ξανθίππου τοῦ Περικλέους πατρὸς κύων εἰς ναῦν ἐμθῆναι οὐκ ἔδυνήθη, εἰς θάλασσαν ἤλατο καὶ τῇ νηϊ παρανηχόμενος ἄχρι Σαλαμίνας ἐκαρτέρησεν, ἥς ἐπιθὰς ἐλειποψύχησε. Πύρρος ὁ βασιλεὺς πορευόμενος ἐνέτυχε καθ' ὁδὸν κυνὶ τὸν τοῦ δεσπότη νεκρὸν δορυφοροῦντι· λαθὼν δὲ τὸν κύνα ἐφύλαττε, ἄχρις οὗ τὸ στρατιωτικὸν ἐξετάζων, παρόντος τῷ βασιλεῖ τοῦ κυνός, αὐτὸς ἐπὶ μὲν τοῖς ἄλλοις ἡσυχίαν ἤγειν, ἐρῶν δὲ τοὺς τοῦ δεσπότη φονέας καὶ αὐθέντας, ἐπ' αὐτοῖς ἔδραμε μετὰ κραυγῆς καὶ ὀλαγμοῦ, πολλάκις πρὸς τὸν βασιλέα μεταστρεφόμενος, ὥστε ὑποψίαν παρέχειν τοῖς παροῦσι πλοῖσι, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ βασιλεῖ κατ' αὐτῶν. Διὸ συλληφθέντες οἱ ἄνθρωποι καὶ βασανιζόμενοι, ὠμολόγησαν τὸν φόνον πεπραχέναι, καὶ δίκην ἔδοσαν, κυνὸς τὸν τοῦ δεσπότη θάνατον τιμωρηζαμένου. Παραπλήσιον δὲ καὶ τὸν τοῦ Ἡσιόδου κύνα πεποιηθέναι φασίν, ἐλέγξαντα τοὺς τοῦ ποιητοῦ ἀτόχειρας. Τίτου Σαβίνου ὑπὸ Ῥωμαίων εἰς εἰρκτὴν ἐμπεσόντος ὡς κολασθησομένου, ὁ κύων οὐδέποτε ἀπελάυνεσθαι τῆς εἰρκτῆς ἔδυνήθη· εἰς δὲ τοὺς Γεμωνίους κλίμακας τοῦ νεκροῦ ῥιφθέντος, οὐδέποτε αὐτοῦ ἀπελείπετο, μάλα γοερῶς ὀλολύζων ἐν πολλοῖς θεαταῖς, ὧν ἕνός ἄρτον προσνεγκόντος, ὁ κύων τῷ νεκρῷ παρέδωκε φέρων. Τέλος δὲ τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν Τίβεριν ἐμβληθέντος, συνεξέπεσε καὶ ὁ κύων τὸν νεκρὸν ἐπικουφίζων, καὶ τὸ εἰς ἑαυτὸν ἦγον μέρος αἶρων, μυριάνδρου πλήθους θεωμένου καὶ ὑπερθαυμάζοντος (2).

Β. "Ὅτι γε μὴν ἀνδρείον καὶ μάχιμον τὸ ζῷον, ἐδίδαξεν ὁ τῶν Ἀθῶν βασιλεὺς, πέμψας πρὸς Ἀλέξανδρον κύνα ὑπερμεγέθη, ἧπερ ἦσθεῖς ὁ βασιλεὺς ἄρκτον, εἶτα δὲ κάπρον, εἰς μάχην ἐκτέθεικε· τούτου δ' ὑπερορῶντος τὰ θηρία καὶ οὐκ ἀξιόμαχον νομίζοντος, ὀργισθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀποκτείνειν ἐκέλευσε. Πυθόμενος δὲ τοῦτο ὁ τῶν Ἀθῶν βασιλεὺς, ἐπαμψεν ἕτερον, καλεῦων τὸν Ἀλέξανδρον πείραν οὐκ ἐν μικροῖς ποιῆσθαι ζῷοις, ἀλλ' ἐν λέοντι καὶ ἐλέφαντι· τοιγαροῦν ὁ κύων τὸν τε λέοντα καὶ μετὰ μικρὸν τὸν ἐλέφαντα κατέβαλε, ἠδομένου θαυμαστὸν ὄσον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ πάντων τῶν συμπαρόντων (3). Μαρτυροῦσι δὲ τῷ λόγῳ οἱ τῶν

(2) Legesis de Sabini cane Plinium lib. viii, 61. Ego veterem quoque tabulam canis vini domini cadaver protegentis ab avium voratu.
(3) De hoc et sequentibus scribit Plinius et Plutarchus in libris prædictis.

Γαλαμάντων κύνες· κύνες γάρ διακρίσιαι τὴν τῶν Γαλαμάντων βασιλεία τοῖς ἀνθιστάσι πολέμοῦντας· ἐπὶ τὴν βασιλείαν κατήγαγον· μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ Κολοφώνιοι καὶ Κασταβαλιεῖς, οἵπερ κυνῶν φάλαγγας εἶχον τὰς πρώτας μάχην συναπτούσας, αἱ ισχυρότατοι τε ἦσαν σύμμαχοι, καὶ μεγίστην τοῦ πολέμου βοήθην ἐποίησαν· μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ τῶν Κιμβρῶν κύνες, οἱ πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ τῶν Δεσποτιῶν, τὰς οἰκίας ἐφ' ἀμαξῶν οὔσας ἐφύλαξαν καὶ ἔσωσαν μαχόμενοι. Πολλὰ δ' ἔτι εἰπεῖν ἔχων κοινῇ τε ὑπὲρ σύμπαντος τοῦ τῶν κυνῶν γένους, καὶ ἰδίᾳ ὑπὲρ ταυτέων τῆς χαριστάτης κυνῆς, ἐνταῦθα καταλύσω τὴν λόγον, τῆς σελίδος πλείων τούτων οὐ χωρούσης· ἐβουλήθη δ' αὐτοσχεδιάσαι τὴν λόγον, κυνὴ μὲν ἐγκώμιον, ἐμοὶ δὲ παιγνίσσον, σοὶ δ' ἀθυρμάτιον. Ἐρῶ σο καὶ εὐημέρει.

centi canes Garamantum regem, hostibus praelio repulsis, in regnum reduxerunt. Testes sunt etiam Colophonii et Castaballenses, qui canum phalanges habebant, qui primi in acie dimicabant, et fortissimi auxiliæres erant, pugnaeque eventum præcipue inclinabant. Testes item sunt Cimbrorum canes qui, prostratis in pugna dominis, domos in curribus constitutas custodierunt pugnandoque servarunt. Cum multa mihi superessent dicenda tum generatim de toto canum genere, tum de hac peculiariter venusta canicula, hic tamen sermonem concludam, quia pagina plura non capit. Volui nihilominus hunc quasi tumultuariis dictare sermonem, qui cani sit laudi, mihi iusui, tibi obiectationi. Vale, et ex animi sententia vive.

B

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΓΑΖΗ

ΠΕΡΙ ΑΡΧΑΙΟΓΟΝΙΑΣ ΤΟΥΡΚΙΩΝ.

THEODORI GAZÆ

DE ORIGINE TURCARUM.

(Ex Leonis Allatii *Symmetris*, parte II, p. 383.)

ὁμοιωρὸς Φημιγκίσκῳ Φιλέλφῳ εἰς ἀριστερῶν.

Περὶ Τούρκων, τίνας κατ' ἄν εἶεν ἔθνη, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ὀριμηθέντες κατέλαβον, ἢ ἐν νῦν χώρῳ οἰκοῦσιν, οὐ πάνυ τι βραδύῳ φάσαι, διὰ τὴ τούτων πρὸς ἡμῶν εἰπόντας περὶ αὐτῶν μὴ τὰ αὐτὰ λέγειν ἀλλήλοις. Τὸ γὰρ τῶν ἄλλων ἀναμολογούμενον πολλάκις καὶ τὰ φανερὰ εἰς ἀμφισβήτησι· ἀγχι, μὴ ὅτι γε τὰ ἔχοντά τινα ἀπορίαν. Σκύλιξ μὲν οὖν, ὁ τὰ τῶν αὐτοκρατόρων πράξεις συγγεγραφεὶς ἀπὸ Νικηφόρου τῶν Γενικῶν μέχρι Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐφ' οὗ δὴ καὶ αὐτὸς ἦν, ἀνήρ τιν μὲν νοῦν οὐκ εὐκαταφρόνητος, τὴν λέξιν δὲ ιδιότητος ἔκων, Τούρκους ἔθνος Οὐνικὸν εἶναι φησιν, οἰκίστην δὲ τὰ προτάρκτια τῶν Καυκασίων ὄρῳν. Ἀράβιον δὲ τὰ πλεῖστα τῆς Ἀσίας ὑφ' ἑαυτοῖς ποιησαμένων, εἰτα διαστάντων εἰς πλείους ἡγεμονίας, Μωαμέτην Ἰσραήλου Περσίδος ἀρχόντα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Ῥωμανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος πολεμοῦντα πρὸς Βαθυλωνίους καὶ Ἰνδοὺς, ἡσσημένον δὲ τῷ πολέμῳ πρὸςθεύσασθαι παρὰ τὴν ἡγεμόνα Τούρκων περὶ συμμαχίας, τὸν δὲ πέμψαι τρισχιλίους τοξότας, καὶ στρατηγὸν Ταγκρολίτικον Μικετλου. Μωαμέτην δὲ ἀναλαβόντα τούτους, καὶ ἅμα τοῖς ἑαυτοῦ ἀγχι ἐπὶ Πισάσιρον ἀρχόντα Ἀραβίας, καὶ συμβαλλόντα τρέψαι περιφανίως. Ἐπεὶ ἀναστρέψαντα παρασκευάζεσθαι ἐπὶ Βαθυλωνίους καὶ Ἰνδοὺς στρα-

Theodorus Francisco Philelpho S. P. D.

Quinam aliquando Turcæ fuerint, et unde principio egressi, terram, quam nunc incolunt, occupaverint, non adeo dictu facile est. Nam non idem unum omnibus convenit, qui ante nos de illis scripserunt. Et, quod neque affirmatur neque una assertione approbatur, sæpe sæpius, non quæ in controversia sunt, sed clara etiam et aperta, in dubium vertit. Scylax itaque, qui imperatorum res gestas a Nicephoro ex Genicis ad Isaacium Comnenem, sub quo et ipse vivebat, prosecutus est, vir, si sententiam spectes, non contemnendus, etsi populari genere dicendi, quando illi ita placuit, utatur, Turcas Unicam nationem fuisse narrat, et septentrionales Caucasi montis partes inhabitasse: cum vero Arabes, potissima Asiae parte occupata, in plures præfecturas scissi fuissent, Moametem Iubraell filium, Persidis dominum, sub Basilio, Romani filio, Romanorum imperatore, bellum cum Babylonis et Indis gerentem, sed viribus inferiorem, a Turcarum principè, capiti et fortunæ suis auxiliium petisse: Turcam sagittarios ter mille, et Tangroliticum Michaelis filium qui eos duceret, misisse: Moametem, ubi hos cum suis consociasset, ad Pissasirum, Arabiæ præfectum, æciem du-